

*В. Ф. Семенов, д-р екон. наук, проф.,
зав. кафедри регіональної економіки та екології,
Одеський державний економічний університет*

ІННОВАЦІЙНА СТРАТЕГІЯ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

АНОТАЦІЯ. У статті розглянуто проблеми формування інноваційного середовища у регіонах України в умовах глобалізації. Доведено, що інноваційні тенденції здійснюються на основі і на тлі національного, регіонального, локального розвитку. Потенціал, динаміка і напрям майбутнього розвитку регіонів залежить від їхньої участі у розбудові регіональних, міжрегіональних і глобальних кластерів.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: регіональний розвиток, інноваційні тенденції, інноваційні моделі, інноваційний потенціал регіону, інноваційний процес, регіональний кластер, форми територіальної організації.

АННОТАЦИЯ. В статье рассматриваются формирования инновационной среды в регионах Украины в условиях глобализации. Доказывается, что инновационные тенденции осуществляются на основе и на фоне национального, регионального, локального развития. Потенциал, динамика и направление будущего развития регионов зависит от их участия в создании региональных, межрегиональных и глобальных кластеров.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: региональное развитие, инновационные тенденции, инновационные модели, инновационный потенциал региона, инновационный процесс, региональный кластер, формы территориальной организации.

ANNOTATION. In the article the problems of forming of innovative environment are examined in the regions of Ukraine in the conditions of globalization. It will be that innovative tendencies are carried out on basis and on a background national, regional, local development. Potential, dynamics and direction of future expansion of regions, depends on the ихньої participating in development of regional, міжрегіональних and global clusters.

KEY WORDS: regional development, innovative tendencies, innovative models, innovative potential of region, innovative process, regional cluster, forms of territorial organization.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У складних умовах зміни технологічних укладів, нерівноваги та невідповідності трансформаційного періоду, коли практично не відбуваю-

ється злагодженої взаємодії інститутів державного управління, бізнесових виробничо-господарських структур, влади на місцях, у системі державної регіональної політики відбувається зміна пріоритетів від вирівнювання рівнів соціально-економічного розвитку регіонів до підтримки конкурентоздатних територій шляхом стимулювання зростання на основі інноваційних стратегічних проектів. Для територій це означає підвищення значення організації економічного простору, перехід на умови фактичного самоврядування, за яких рівень добробуту громадян буде залежати від якості менеджменту місцевої влади, його здатності використати інноваційний потенціал території, залучати інвестиції та створювати нові форми територіальної організації, нові робочі місця, керувати територіями у відповідності до пріоритетів стратегії використання потенціалу регіонів України. За цих умов актуальними є пошуки стратегічних напрямків розвитку регіонів, що полягають у орієнтації регіональної політики на формування та реалізацію інноваційної моделі регіонального розвитку, що являє собою цілісну й збалансовану систему взаємодії об'єктів виробництва та сфери послуг на принципах програмування із застосуванням нових форм територіальної організації і методів управління розвитком регіону. У короткостроковому й довгостроковому періоді актуалізується також проблема вибору форми і способів реалізації економічного потенціалу регіонів.

Публікації. Теоретико-методологічні та прикладні проблеми сучасного розвитку регіонів знайшли відображення в роботах зарубіжних і вітчизняних учених. У регіональній економіці застосовуються відомі теоретичні розробки інноваційної теорії П. Самуельсона, Р. Солоу, Й. Шумпетера, М. І. Туган-Барановського, що доповнюються у наш час працями вітчизняних і також зарубіжних науковців: О. І. Амоші, В. М. Геєця, О. Г. Гранберга, А. П. Голікова, В. І. Куценко, В. І. Пили, Л. Г. Чернюк, М. І. Фашевського, які мають значні доробки з розробки теоретичних і методичних питань, пов'язаних з оцінкою інноваційного потенціалу, формуванням і реалізацією інноваційної стратегії та її ролі в забезпеченні стабільного соціально-економічного розвитку регіонів. Між тим, подальшої розробки потребують методологічні аспекти стратегії використання потенціалів регіональних соціально-економічних систем, особливо, коли має місце диспропорційність розвитку регіонів. Вимагають розв'язання проблеми регіонального регулювання та управління, формування наукової основи для ефективного використання потенціалу території, його продуктивних сил, що в свою чергу дозволить залучити в повній

мірі до процесу відтворення наявні резерви і сприятиме економічному зростанню як окремих регіональних соціально-економічних систем, так і національної економіки в цілому.

Вивчення опублікованих праць і практики господарської діяльності регіонів і підприємств свідчать про відсутність належного висвітлення низки принципово важливих питань, пов'язаних з виявленням сутності та змісту поняття економічного потенціалу регіону, його інноваційності й стратегії ефективного використання. Масштабність та потреба подальшого дослідження цих проблем обумовили доцільність даної статті.

Мета, завдання. Актуальність теоретичних, методологічних і практичних питань формування й реалізації стратегії ефективного використання економічного потенціалу регіонів, значимість досліджуваної проблеми, відсутність системних розробок щодо її вирішення визначили мету, завдання та зміст статті.

Виклад основного матеріалу. Серед традиційних видів потенціалів важливим поняттям є інноваційний потенціал регіону як частка економічного потенціалу і як якісно нова характеристика тієї частини ресурсів, можливостей і трансформаційних сил певної території, що здатні забезпечувати кардинальні зміни в промисловості, виробництві продукції, сфері послуг і формах взаємодії учасників інноваційного процесу в регіоні. Інноваційним потенціалом регіону слід вважати максимально можливу кількість не ресурсів узагалі, а тільки тих видів, які в поєднанні з механізмом їх використання забезпечують економічний розвиток регіону за рахунок науково-технічних, інформаційно-комунікаційних та інституційних досягнень. Інноваційний потенціал регіону реалізується під впливом привабливого інвестиційного клімату та спирається на природно-ресурсні і управлінсько-інформаційні можливості і готовність регіону до впровадження інновацій. Теоретично можна говорити про подвійну сутність інноваційного потенціалу регіону, а саме: потенціалу внутрішньої самодостатності; потенціалу зовнішньої конкурентоспроможності. Структурно інноваційний потенціал регіону складається з промислового потенціалу, соціально-культурного, кадрового, науково-технічного, інтелектуального, інфраструктурного, управлінського й інформаційного потенціалів. Взаємодія цих складових відбувається в регіональному інноваційному процесі [1, с. 32]. У наукових публікаціях описані моделі інноваційного процесу. Зокрема, у моделі Клайна—Розенберга наявні п'ять стадій інноваційного процесу: 1 стадія — ідентифікація потреб на потенційному ринку; 2 — винахід і створення аналітичного проєк-

ту нового процесу або товару, що задовольнить потребу ринку; 3 — проектування, випробування та фактична розробка інновації; 4 — започаткування виробництва інновацій; 5 — пропозиція інновації на регіональному та міжрегіональному ринках.

На думку О. О. Смірної [2, с. 9] для повнішої характеристики інноваційного процесу, до моделі Клайна—Розенберга слід ввести два нових стратегічних блоки: блок інституціонального забезпечення [6] та блок управління інноваційним розвитком [7]. Модифікована О. О. Смірною модель Клайна—Розенберга розширює структуру елементів інноваційного процесу. Проте їхнє кількісне розширення не стільки відображає саму послідовність, скільки з'єднує різновиди діяльності для створення і впровадження інновацій. З іншого боку, модифікована модель включає елементні та процесні характеристики забезпечення розвитку, що орієнтовані на отримання прибутку від інноваційної діяльності за рахунок конкурентних переваг товару. Ми ж пропонуємо схему інноваційного процесу, в якій центральне місце посідає не конкурентоспроможність товару, а конкурентоспроможність усієї інноваційної економіки регіону [8] у міжнародному конкурентному середовищі (рис. 1).

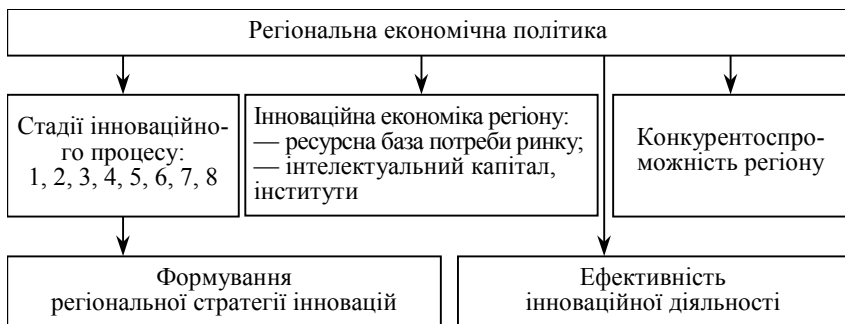

Рис. 1. Схема регіонального інноваційного процесу

При оцінці інноваційності економіки слід враховувати не тільки виробничу функцію регіонального господарського комплексу, а й виокремлювати такі сегменти економіки, як сфера послуг, туризм, науково-технічну та інфраструктурну функції. Особливої уваги заслуговує принцип самоврядування, його дотримання та підтримка з боку центральної влади, самостійне економічне забезпечення з мінімальною підтримкою бюджетними коштами. Такий принцип має бути лідируючим як у регіонах, так і в інноваційній політиці великих

міст України, якщо мати на увазі досягнення їхньої стратегічної мети — високої конкурентоспроможності й самодостатності. Для розкриття економічного, зокрема, інвестиційного потенціалу регіону суттєву роль мають відігравати агентства регіонального розвитку. Такі агенства активізують стратегічне планування економіки регіону, допомагають у розвитку малого та середнього бізнесу.

Як відомо, основний зміст стратегії розвитку регіону — це координація та розподіл ресурсів, тобто потенціалу території. Основними є також конкретні заходи щодо реалізації обраних стратегій із фіксацією індикаторів виконання намічених заходів, оцінок витрат і визначення основних стратегічних напрямів. Дослідження загальних економічних тенденцій, і особливо в кризовий період, дають можливість зробити досить важливий висновок стосовно стратегічних інноваційних позицій регіонів. Доведено, що позиції регіонів загалом близькі між собою, що кризовий стан проявляє себе не стільки в загальноекономічних показниках окремих регіонів, скільки в негараздах їхнього інноваційного ядра: науки, освіти, інтелектуального капіталу, інфраструктурного середовища, екологічної ситуації. В умовах глобалізації економічне і політичне мислення виходить за вузькорегіональні або національні рамки, тому у цьому процесі виправдано і потрібне використання міждержавних інноваційних форм територіальної організації, характерних для сучасної глобальної економіки, таких як кластери, мережі.

Нові форми територіальної організації — це, насамперед, регіональні кластери — сукупності підприємств, організацій, науково-освітніх закладів певної виробничої спеціалізації в певному регіоні, де синергія досягається за допомогою конкуренції і кооперації між учасниками. Впровадження кластерних систем, як новітніх організаційних форм господарювання і як самостійних суб'єктів господарювання за різноманітними функціональними напрямками діяльності, надає можливості підвищувати ефективність використання інноваційного потенціалу регіону. У кластері об'єднуються зусилля кількох компаній по сумісному збуту продукції послуг, розподілу між собою ринків збуту і збутової мережі, проведення спільного маркетингу, науково-дослідної роботи, фінансових вкладень [3, с. 56]. Основний мотив такого об'єднання полягає в тому, щоб купівля продукції або послуг однієї організації стимулювала придбання продукції у іншій. По суті, кластери дозволяють організаціям вступати в безпосередній контакт зі споживачами їхніх послуг,

організовувати їхнє обслуговування на більш високому рівні й тим самим підвищити імідж торгової марки організації. У кластерах продукція однієї компанії відкриває можливості іншої вийти на ринок й шляхом розподілу фінансового ризику оминати банкрутство при несприятливому попиті. Порівняльні дослідження на предмет загального стану регіональних кластерів і їх розвитку, політики по просуванню ідеї кластерів, кооперації між бізнесом і академічним середовищем, а також міжнародного обміну проводилися в Японії, Великобританії, Німеччині, Франції, США і Китаї [5].

Найважливішим моментом у діяльності кластерів є з'ясування комбінації внутрішніх можливостей і зовнішніх стимулів для активізації кластерної активності та економічного зростання. Серед характеристик регіональних кластерів слід зазначити відкритість, що поширюється за межі внутрішньорегіональних мереж з метою використання зовнішніх ресурсів.

Тут треба добре вивчити такі речі, як розміри постачання та рівень зв'язків з зовнішніми джерелами та відповідні їм постачання і зв'язки у своїх регіонах. Досягнення балансу є необхідною умовою ефективного функціонування кластеру. Досвід показує, що чим більше різних комбінацій між внутрішніми та зовнішніми джерелами існування кластерів, тим вищий рівень їхньої активності. Наприкінці ХХ-го століття у зв'язку з активізацією глобалізаційних процесів, країни з локальною економікою почали активно стимулювати приплив капіталів, інтелектуальних і людських ресурсів іноземних фірм і дослідницьких інститутів, посилювати партнерство й обмін усередині регіонів, а також укладати партнерства із зарубіжними кластерами. Локальні самодостатні виробничі мережі (локальні кластери) почали заміщатися глобальними виробничими мережами (міждержані та міжрегіональні кластери). На активність кластера, а отже, на його розвиток, значно впливає наявність і активність дослідницьких інститутів, які держава забезпечує відповідними повноваженнями і устаткуванням. Для організації взаємодії агентів усередині кластера, налагодження зв'язків між бізнесом і академічним середовищем з професорського середовища вибираються так звані координатори кластера, які зайняті в дослідницьких інститутах, і які у свою чергу мають тісні зв'язки з приватними фірмами. Таким чином, дослідницькі інститути, чия мета полягає в передачі технологій, підтримують тісний зв'язок як з університетами, так і з промисловим сектором. На тери-

торії університетів професорами часто відкриваються приватні дослідницькі центри. Їх відкривають з дозволу керівництва університету, проте вони є незалежними юридичними особами, яким університети зазвичай надають площі й устаткування [4, с. 31].

Водночас, досвід країн Заходу показує, що незавжди успіхи країни в глобальній економіці гарантують успішність, комплексність і достатність регіонального розвитку усередині держави. Навіть найрозвинутіші країни світу (наприклад, Японія, США, Німеччина), попри їхні успіхи у глобалізаційних процесах, вже давно переймаються гармонійнішим і повнішим розкриттям потенціалів своїх регіонів. І, навпаки, у країнах, де окремі регіони вичерпали свій власний потенціал розвитку, переважає прагнення до посилення глобальних зв'язків (наприклад, регіони середньорозвинутих країн) [5, с. 162]. В Україні у контексті державної економічної політики термін «кластер» з'явився тільки на початку 2000-х років. У деяких регіонах систематично впроваджуються проекти по створенню і розвитку кластерів, але дуже невелике число регіонів має чітко вироблену політику по створенню і розвитку кластера. Багато із створених за ініціативою держави кластерів не мають достатніх розмірів або рівня конкурентоспроможності і досі знаходяться в пошуку сценаріїв входження до лідируючої групи підприємств чи альянсів. Виходячи з цього, з метою посилення потенціалу регіону слід стимулювати участь іноземних фірм у внутрішніх кластерах з використанням зарубіжних ресурсів для посилення конкурентоспроможності. Для зміцнення внутрішніх кластерів, їхнього виживання в умовах глобальної міжрегіональної конкуренції і розширення їхніх можливостей в Україні необхідно використовувати зовнішні ресурси (залучати іноземних партнерів у кластер), створювати відкриті кластери, в яких партнерські угоди привносили б нові елементи і ідеї, що дозволяло б і далі поглиблювати унікальність такої форми територіальної організації господарства регіону. Необхідно створювати стратегії передислокації іноземних фірм до певних регіональних кластерів і ініціювати обмін між кластерами. Практично будь-які проекти можуть бути впроваджені владою регіону або міста на свій страх і ризик, але більш специфічне планування розвитку кластера здійснюється місцевою владою. Інша справа, що місцева влада в Україні часто залишає поза увагою й дослідницькі центри та їхніх професорів, від чого проекти клас-

терів інколи виявляються не дієздатними. Отже, в Україні є потреба у застосуванні досвіду співробітництва між промисловістю й дослідницькими центрами або університетами. Так, наприклад, у США університети включені в економіку регіонів ще з другої половини XIX ст. У 1980 р. був випущений Акт, що визначає порядок і правила здійснення співпраці між бізнесом і університетами. З 1970-х рр. університети стали відкритіші до фінансування з боку приватних фірм. Процедура передачі технологій від університетів промислому сектору чітко прописані в законодавстві США [4, с. 33]. Тому в цій країні співпраця бізнесу і академічного середовища має довгу історію і приносить відповідні плоди. Причому ця співпраця заснована на принципі конкуренції — фінансування університету з боку приватного сектора зменшується або збільшується залежно від результатів досліджень. Слід сказати також й про те, що вплив масштабів просторової структури на рівень розвитку кластерів може бути як позитивним, так і негативним. Не завжди великі міста сприяють розвитку кластерів, більш ефективними можуть бути поліцентричні агломерації, або новостворені інтегровані системи розселення.

Висновки та перспективні напрями досліджень. Питання формування стратегії розвитку регіонів, утворення нових територіально-виробничих форм, наявність певних нерозв'язаних теоретичних та практичних проблем стосовно інноваційного розвитку потребують більш глибокого наукового дослідження. Регіональний кластер повинен стати місцем, де безперервно циркулюють людські ресурси, організації і технології. У цьому відношенні корисними можуть стати міжнародні міжкластерні обміни. До стратегічних напрямків інноваційного розвитку регіонів належить стимулювання і спільне використання результатів кооперації між бізнесом і академічним середовищем. Інновації, розроблені в ході співпраці бізнесу і дослідницьких інститутів, можуть відігравати важливу роль у подальшому посиленні регіональних кластерів. Для подальшого розширення такого роду співпраці необхідно ввести методи оцінки діяльності учасників. Можливо, найприродніша на цьому етапі інтеграція з використанням кластерних принципів з країнами Євросоюзу, з урахуванням вже діючих угод між Україною і ЄС. Можливо, майбутня співпраця буде посилена не лише за рахунок міжгалузевого обміну (через торгівлю), але й завдяки тіснішій внутрішньогалузевій кооперації і розподілу праці. Для стратегії розвитку регіональних

кластерів як інноваційної форми територіальної організації продуктивних сил регіону, пошуку шляхів підвищення ефективності їхньої роботи слід сформувати певні типові організаційні структури, які б виконували роботи по плануванню (тактичному й стратегічному) і стимулюванню обміну регіональних кластерів з іноземними кластерами. Плани щодо розвитку регіональних кластерів можуть складатися і центральним урядом і регіональною а владою і за місцевою ініціативою. Можливий розвиток регіональних кластерів і без втручання центральної влади, а можлива спільна допомога — місцевої влади і регіонального відділу центральної влади. Центральний уряд, місцева влада, фірми, промислові асоціації і інші зацікавлені організації повинні побудувати єдину структуру для ефективної і тісної кооперації. Потрібна уніфікована і доступна структура регіонального кластера, зосереджена на інноваціях і здатна створювати синергію і багатостороннє партнерство в пов'язаних одна з однією галузях у регіонах. Кожний регіон має усвідомлювати свій інноваційний потенціал і прагнути до позиціонування себе як найбільш ініціативного в плані створення зв'язків між окремими галузями і регіонами, а також стратегічної співпраці на локальному, регіональному і міжрегіональному рівнях.

Література

1. Гранберг А. Г. Моделирование пространственного развития экономики / А. Г. Гранберг // Стратегическое планирование в регионах и городах России. — Вып. 9. — СПб., 2009. — С. 32—34.
2. Смірнова О. О. Науково-прикладні засади розвитку регіональної інноваційної системи / Смірнова О.О. // Автореф. канд. дис. — Харків, 2011. — 22 с.
3. Семенов В. Ф. Кластерна політика в управлінні регіональним розвитком туризму / Семенов В.Ф. // Вісник соціально-економічних досліджень. Зб. наук. праць. — Одеса: ОДЕУ, 2010. — № 40. — С. 56—63.
4. Семенова Н.Н. Форсайт в умовах глобалізації / Семенова Н.Н. // Альманах РИЭПП : Наука. Инновации. Образование. Вып. 5. — М.: Знак, 2008. — С. 23—32.
5. Шевчук В. Ю. Розвиток регіону на основі кластерного підходу / В. Ю. Шевчук // Збірник доповідей до міжвузівської науково-практичної конференції «Соціально-економічні наслідки та стратегія реформування економіки України». — Львів: Львівська комерційна академія, 2008. — С. 161—169.

Стаття подана до редакції 25.10.2011